

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение «Средняя общеобразовательная школа с. Шекпээр Барун-Хемчикского кожууна Республики Тыва».

Принята решением заседания
МО учителей «Лингвисты»

Протокол № 1
« 30 » 08 2024 г

Шуржуев А.К.

Согласована
заместителем директора

по УВР
Саая А.Ч.
« 29 » 09 2024 г



РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по внеурочной деятельности «Ог-буле педагогиказы: ундезин тыва кижизидилге», 10 класс

Уровень образования: среднее общее

Количество часов в год: 34, в неделю: 1

Уровень: Базовый

Учитель: Куулар Шончалай Юрьевна

Программа разработана на основе примерной программы «Ог-буле педагогиказы: ундезин тыва кижизидилге» редактор А.С. Шаалы.

УМК: Шаалы А.С. Кыстың бүдүжү – Девичий нрав: Учебное пособие для учащихся 7 класса(переработанное). - Кызыл: Тувинское книжное изд-во, 2007. , Духовно-нравственные основы семьи: Этика и психология семейной жизни: Ч. 1: Остров духовной жизни// Ч. 2: Семья в русской литературе: Хрестоматия для учителей (сост. Кислицина Т.Г.; под общ.ред. док.филол.наук Троицкого В.Ю.) Изд. 2-е, испр. Серия: Библия. - Москва: Мир, 2019. - 256 с.

Тайылбыр бижик

XX вектин 90 чылдарының эгезинде чуртка ажык-чарлыг чорук чарлаттынып, бистин күрүневис сайзыралдың чаа чадазынче шилчээнин билир бис. Национал күрүнелер боттарының шаандагы төөгүлүг эрги аттарын, бурунгу өгбелерден дамчып келген ёзу- чаңчылдарын катап эгидип, аныяк-өскенни чонунга дөмей омур- дүрзүлүг, аажы-чаңныг, мөзү-шынарлыг кылдыр кижизидеринче улуг сагышты салып эгелээн.

Бистин Тыва Республикавысты чаартылгалар база оюп эртпээн. Аңаа Тыва деп бурунгу адын эгиткен, ону кайы-даа дылга ынчаар адаар база бижиир деп шиитпирлээн. Уттундуруп бар чыткан чаңчылдарны эгидип, оларны чыып бижип, катап тургузуп, өг- бүлеге, өөредилге черлеринин чада бүрүзүнге кижизитпишаан өөредир ажылдарга калбаа-биле ажыглап эгелээн. Ол ажыл дээштиг, үре-түннелдиг болуп турар, чүге дээрге улустун ёзу- чаңчылдары чоннун мерген угаанын, аажы- чаңын, тускай шынарларын болгаш уруглар кижизидер талазы-биле чыгдынган арга- дуржулгазын шыгжап илереткен болур.

Өөредилге талазы-биле күрүне политиказының бурунгаар хөгжүдөр сорулгазынга Россияның хамаатызының мөзү- шынарының кижизидилгези болгаш сайзыралы хамааржыр. Амгы үеде сүзүк болгаш мөзү-шынар кижизидилгезин өөредилгениң федералдыг күрүне стандартының методологтуг үндезини кылдыр тодараткан. Өөредилге-кижизидилге ажылынга сүзүк болгаш мөзү- шынар кижизидилгези мурнуку черни ээлеп, ол төрөөн дыл, онзагай культура, ооң байлаан хумагалаан хөй националдыг болгаш хөй культуралыг россияжи ниитилелди быжыктырарын негептурар¹.

Бүгү чүве өг-бүледен эгелээр. Ада-иези, өгбелери ажы-төлдүн угу, дөзү болурундан аңгыда, уругларның мөзү-шынарын хевирлеп, оларның угаан- медреселин сайзырадып, сөс-домаан чечен-мерген, чедингир кылдыр өөредир болгай. Өг-бүлениң уруглар кижизидеринге, ажыл-агыйга өөредиринге, чуртталгага белеткээринге салдары улуг, харыысалгалыг деп чүве кижитөрөлгөтөнниң сайзыралының эге чадазындан эгелээни билдингир. Ынчангаш өг- бүле – уруглар кижизидер эртемниң тыптып келгениниң эге үндезини болуп, сайзырап, чадалар аайы-биле ооң арга-дуржулгазы калбарып, негтереп эгелээн болгаш амгы үеде база-ла ол хүлээлгелерни күүседип турар.

Ажы-төл кижизидеринге, уругнун кижизиг болурунга өг- бүлениң салдары улуг деп чүве билдингир. Аныяк өскенниң угаан- медреселиниң база мага-бодунун быжып сайзыраар үези 14–16 харлыында оларга өг-бүле, өгбелер, аныяк өг-бүле,

ажы-төл азыраар дугайында билиглер эргежок чугулазын барымдаалааш, школаның 10-11 класстарына «Өг-бүле педагогиказы» деп немелде өөредилгеге чорудар эртемни өөредирин сүмелеп турар.

Ооң кол **сорулгазы:** тыва улустуң үндезин культуразында өг- бүле кижизидилгези уругну кижиге болур кылдыр ооң иштики сагыш-сеткилин, мөзү-бүдүжүн, аажы-чаңын сайзырадыр ыдыктыг сүзүктөрүн, дуржулгазын, кол арга-методтарын, чепсектерин өөреникчилерге билиндирери болгаш оларның боттарын амыдыралында эң-не харыысалгалыг хамааты болуп өг-бүле тударына белеткээри болур.

Бо кол сорулганы чедип алыры дараазында **чугула айты-рыгларны** шиитпирлээринден хамааржыр:

1) өг-бүле дугайында делегейниң чоннарының фило-софтарының, шылгараңгай эртемденнериниң болгаш баш-кыларының салгалдарга арттырып каан өөредиглерин билип алырынче, оларны сайгарып билиринче уругларны угландыраары;

2) тыва өг-бүле, өгбелер, дөргүл-төрел деп кымнарыл деп билиглерни амыдыралында медреселдиги-биле билип алырына болгаш оларга хамаарышкан чаңчылдар, ёзулалдар, ужурларны сагырына таарымчалыг байдалдарны тургузары;

3) ие кижиниң, ада кижиниң үлегери болгаш ол үлегерге келир үеде ада, ие болуруна белеткээриниң, өг-бүлеге ажы-төл кижизидериниң кол утказы-биле таныштыраары;

4) өөреникчилерни боттарының келир үези, эртем-сургуул, мергежил чедип алып, өг-бүле тудар талазы-биле боттарына баш бурунгаар шилилгени кылып билер кылдыр белеткээри.

Салдынган сорулгаларны боттандыраары нарын деп чүвени билип, кол билиглерни өөреникчилерге кысказы-биле угаадып тургаш, ук эртемниң үндезиннерин хажытпазын, ооң үргүлчү өскерлип, сайзырап турарын, ооң шиитпирлеттинмээн айтырыгларының ам-даа барын кичээл бүрүзүнге тайылбырлап, чуртталгадан алган чижектерни аңаа барымдаа кылдыр ажыглап, ук эртем үениң агымында турар дээрзин көргүзерин башкыларга сүмеледивис.

Үениң байдалына дүүштүр программаны боттандыраары-биле мындыг таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула:

– өг-бүле педагогиказын өөренип тура, уругларны өг-бүле – кижиниң сүзүү, амы-хуу чуртталганың үндезин ораны деп чүүлдерни кижизидерде болгаш

сайзырадырда, чоннуң өг-бүлеге хамаарышкан чаңчылдарыңга, ёзулалдарыңга, ужурларыңга даяныры;

– делегейниң чоннарының, Россияның, Тываның мерген угаан-ныгларының, педагогтар, психологтар, социологтарының мөөңнет-тинген арга-дуржулгазын чедимчелиг ажыглаары;

– кичээл болгаш кичээлден дашкаар өг-бүле педагогиказын өөредир талазы-биле кижизидилге ажылын чорудары-биле тускай шактарны, тодаргайлаарга, неделяда 1 шакты өөредилге черлериниң боттарының тодаратканы ёзугаар өөредилге планынче киирери;

– өг-бүле педагогиказын башкылаарының талазы-биле башкыларның профессионал психологтуг, педагогиктиг, методиктиг билиин бедидери болгаш тускай белеткээри;

– уругларны өг-бүлеге кижизидер болгаш оларга келир үеде өг-бүле тудуп чурттаарыңга эге билиглерни чедирер талазы-биле ортумак өөредилге черлериниң, ада-иелерниң, тус черлерниң чагыргаларының болгаш хөй-ниитиниң киржилгезин чедип алыры.

Өг-бүле педагогиказын өөрөнгөн түннелдеринге не-гелделер:

– бодун тодаргай өг-бүлениң, төрөл-бөлүктүң, тускай чоннуң, күрүнениң талаптиг оглу (кызы), өг-бүлеге хамаарышкан бурунгу өгбелеривистиң чаагай чаңчылдарының салгакчызы мен деп миннип, сагып, тарадып чорууру;

– тыва өг-бүле, ада-ие, өгбелер, дөргүл-төрөлге хамаарышкан кол билиглерни амыдыралында медреселдиги-биле билири болгаш оларга хамаарышкан чаңчылдарны, ёзулалдарны, ужурларны билири болгаш сагып чорууру;

– ада-иениң үлегери болгаш өг-бүлеге ажы-төл кижизидериниң кол утказын, аргаларын ажыглап билири: төрөөн дыл, аас чогаал, өг-бүле, чоннуң байыралдары, национал оюннар, бойдус дээш о.ө;

– боттарының келир үези, эртем-сургуул, мергежил чедип алып, өг-бүле тудар талазы-биле баш бурунгаар шилилгени кылып билири, амыдыралдың нарын берге айтырыгларын шиитпирлээринге белен болуру;

– ада болгаш ие кижиниң уруглар кижизидер талазы-биле харысалгазын хоойлу ёзугаар миннири;

– ада, ие кандыг болурун, чоннуң чаңчылдарында айытканы-биле сайгарып билири;

– кижизиг мөзү-бүдүштү хевирлээри-биле өг-бүледе, төрөл-бөлүктөр аразында

харылзааларны шын тудуп билири, хүндүлел ёзулалдарын сагыры, «Салгал ыяжын» тургузуп билири;

– кадык өг-бүлени тургузарының дугайында бодунга хамаарыштыр негелделерни кылып билири;

– ынакшылды камнап, аңаа шынчы болурун, база ынак эжи дээш чурттаарын миннири;

– өг ажылын кылып билири: аал-чуртту, оран-саваны арыг- силиг тудуп билири, мал, чер ажыл-агыйын болгаш амгы байдалга дүүшкен сайгарлыкчы ажылды кылып болгаш сайзырадып билири, өг-бүлениң экономиказын шын планнаарының эге билиглерин амыдыралда ажыглап шыдаары.

Башкыларга кыска методиктиг удуртулга

Башкының билиг бээр аргаларын база өөреникчилерниң билиг чедип алыр аргаларын айтып, кичээлдин ийи хевирин тускайлаан (Чижек тематиктиг планда шактар хуваалдазын көөр).

Оларны ынчалдыр аңгылаан чылдагааны болза, бо эртемге өөредирде, теория кырынга өөрөнгөн чүүлдерни амыдырал-биле сырый холбаарын чугула деп санаан. Өөреникчилерниң угаан- бодалын сайзырадырда, эки-бакты ылгап билир кылдыр угадырда, кичээлдерге оларның идепкейлиг чоруун чедип алыр. Олар боттары хоойлудрүмнерни, өг-бүле педагогиказынга хамаарышкан өске- даа ажылдарны холга тудуп өөренип, сайгарып, деңнээр уjurлуг. Ооң түннелинде өөреникчилер экини шингээдип, бак чүведен чайлап билир кылдыр өөрөнгөн турар уjurлуг. Ындыг болганда, өөреникчилер кичээлге башкының удуртулгазы-биле боттары ажылдаар, боданыр, түннелди үндүрер апаар.

Башкыларның кичээнгейинге айтып каар база бир херек чүүл – тема бүрүзүнүн соонда дуржулгага даянган кичээлдер эрттирер кылдыр көрдүнгени. Ол кичээлдерге сайгарар чижек айтырыг- ларны болгаш хереглеп болур номнар даңзызын чыып тургускан. Амгы үениң чаа педагогиктиг технологияларын ажыглаары чаңчылчый берген болганда, янзы-бүрү «ажык-чугаа», презентациялар, онлайн-ужуражылгалар, «төгерик стол» дээн ышкаш оон-даа өске кичээлдерниң хевирлерин кирип болур. Ол дугайында башкы бүрүзү чогаадыкчы арга-методтарны, кичээлдин хевирлерин боттары тургузары чугула.

Ындыг кичээлдерни эрттирери, оларга белеткенири тускай болур: айтырыгларны, номнар даңзызын башкы 1 неделя бурунгаар берип каар, өөреникчилер харызын бижип, өске-даачүүлдерни белеткеп алгаш, кичээлге харыылап тургаш, ажыглап болур.

Бо эртемге демдек салыры база онзагай – школага чаңчыл болган 5, 4, 3 деп демдектер-биле уругларның билиин, кылып билир чүүлдерин үнелевейн, оларны тест, анкета таварыштыр чорудар болгаш «ажык чугаа» дээн ышкаш өске-даа кичээлдерниң хевирлеринге уругларның киржилгезинден түннөп болур.

База эртемни өөренип тургаш, чүгле программада көрдүнгөн номнарны, кичээлдер, бот-ажылдар хевирлерин ажыглаарындан аңгыда, оларны өскерттип, амыдыралда херек кырында болгантаварылгаларга даянып, үлегерлиг өг-бүлелерниң чижээнге дээштиг, солун кылып алыры – башкы бүрүзүнүн шилилгези болур. Дуржулгага даянган кичээлдерге көрдүнгөн

номнар даңзызындан аңгыда, бүгү программага хереглээр номнарның ниити даңзызы ийи дыл кырынга бердинген, чүге дээрге амгы үеде тыва дыл кырында өг-

бүлө педагогиказынга хамаарыштыр ажыглап болур номнар эвээш, чамдык айтырыглар талазы-биле харын-даачок болуп турар. Ынчангаш интернет

четкизин идепкейлиг ажыглаарын сүмеледивис. Капсырылгада орус дылда киирген ажылдар бар. Кижичүгле бодунун төрөөн дылынга сагыш-сеткилин алгандары билир бис, ынчалза-даа орус дылда киирген сөзүглелдер харын-даа уругларның ийи дылды деңге ажыглаарынга

улуг салдарлыг болуру чугаажок.

Өг-бүлө дугайында билиглер делгем, хөй талалыг. Чаңгыс номга оларны долузу-биле чырыдары берге. Чамдык айтырыглар шак-үениң кызаазы-биле кирбээн болганда, бо немелде өөрөдилгеге ажыглаар номда кирген чүүлдерни башкы бүрүзү чаңгадыкчы ёзу- биле ажыглавышаан, аңаа чогуур немелделерни боттары кирип ажылдаары билдингир.

Чижек тематиктиг планнаашкын

№	№ тема аайы-биле	Ооренир темаларнын аттары	Ниити шактар	Болуп эрткен хуннер	
				План аайы-биле	Болган хуну
1	1	Киирилде кезээ. Ог-буле педагогиказын оорениринин амгы уеде чугулазы. Ог-буле – дээди сузук	1		
2	2	Ог-буле педагогиказынын эртемде туружу, сайзыралы	1		
3	3	Ог-буле педагогиказынын эртемде туружу, сайзыралы	1		
4	4	Тыва ог-буле педагогиказы: укталган достери, кол билиглери	1		
5	5	Тыва ог-буле педагогиказы: укталган достери, кол билиглери	1		
6	6	Огбелер, ада-ие, ажы-тол, доргул-торел, ук-ызыгуур	1		
7	7	Огбелер, ада-ие, ажы-тол, доргул-торел, ук-ызыгуур	1		
8	8	Ог-буленин кижизидикчи салдары: ие кижиге, ада кижиге	1		
9	9	Ог-буленин кижизидикчи салдары: ие кижиге, ада кижиге	1		
10	10	Ог-булеге уруглар кижизидилгегнин сузуктери	1		
11	11	Ог-булеге уруглар кижизидилгегнин сузуктери	1		
12	12	Ог-буледе кыс кижиге-амдыралдын ээзи, идегели ынаныжы	1		
13	13	Ог-буленин ава- деп адап четпес унелиг созу	1		
14	14	Мозу шынар кижизидилгези. Кыс уругнун бодун алдынары: датыкы хевири болгаш кадыкшылы, дурт-сыны, шимчээшиннери, кылажы, идик-хеви, арыг-силини, чажы	1		
15	15	Сагыш бакта сайзыравас, сеткил бакта секперевес.	1		
16	16	Баштайгы ынакшыл	1		
17	17	Езулуг эр кижиге деп кымыл	1		
18	18	Ужур дугайында билиг. Кыс кижинин сагыыр ужурлары	1		
19	19	Эр кижинин хууда ады	1		

20	20	Хундуткел езулалдары	1		
21	21	Тыва кижинин бурунгу мергежилдери	1		
22	22	Ог-буле болгаш шажын чудулге	1		
23	23	Ог-буле болгаш шажын чудулге	1		
24	24	Тыва ог-буленин бурун шагдан бээр сузуктери	1		
25	25	Чаш уруг, кижидээди сузук	1		
25	25	Куш-ажыл кижинин сузуу	1		
26	26	Тыванын сураглыг чогаалчылары ава дугайында	1		
27	27	Ада-ие, огбелер мурнуга уругларнын хулээлгелери, дузазы, арын-нууру	1		
28	28	Ада-кижи – ог-буленин дозу, оон кижизидилгеге онзагай киржилгези, улегери, салдары	1		
29	29	Ие торели база ада торели	1		
30	30	Тыва чоннун торелдежи чурттаар чанчылы	1		
31	31	Толевилел: «Авам чагыглары»	1		
32	32	Толевилел: «Ачам холлу»	1		
33	33	Кадыкшыл	1		
34	34	Кижинин торээн чери (Ада-чурту) ыдыктыг.	1		
		шупту	34		